

БӨЛІМ: БАЛАБАҚША

Мектепке дейінгі жастағы балалардың шығармашылық қабілетін дамыту жолдары

ЖАРИЯЛАНДЫ
03.10.2025

ТІРЕК СӨЗДЕР

дивергентті ойлау, драматизация, зерттеушілік, инклюзивті білім беру, қиял, Монтессори, ойын, Реджо Эмилия, шығармашылық

СІЛТЕМЕ

<https://bilimger.kz/182732/>**Сымбат Айткенқызы**

«Алпамыс — 2010» балабақшасы

тәрбиеші

АННОТАЦИЯ

Бұл мақалада мектепке дейінгі жастағы балалардың шығармашылық қабілетін дамытуға ықпал ететін психологиялық-педагогикалық алғышарттар мен тәжірибелік тәсілдер талданады. Зерттеу шеңберінде мәдени-тарихи теория, орта мен ұйымдастырудың рөлі, «еркін зерттеу» және «баланың жүз тілі» қағидаттары, сондай-ақ Монтессори мен Реджо Эмилия бағыттарының шығармашылыққа әсері қарастырылады. Қазақстандық және ресейлік дереккөздерге сүйене отырып, ойын, өнер, драматизация, құрастыру, жаратылыстану бағытындағы зерттеушілік әрекет, цифрлық және материалдық орта дизайны сияқты амалдардың баланың қиялын, дивергентті ойлауын, эстетикалық талғамы мен өзіндік өнім жасау қабілетін қалай күшейтетіні жүйеленеді. Бағалау мен кері байланысқа қатысты жұмсақ, балаға бағытталған тәсілдер ұсынылады және инклюзия, көптілділік контекстіндегі бейімдеу жолдары сипатталады. [1], [2], [4], [5], [6], [7].

Кілт сөздер: шығармашылық, қиял, дивергентті ойлау, Монтессори, Реджо Эмилия, ойын, драматизация, зерттеушілік, инклюзивті білім беру.

КІРІСПЕ

Шығармашылық — баланың тұлғалық дамуы, когнитивтік икемділігі және әлеуметтік-эмоциялық саулығы үшін іргелі қабілет. Мектепке дейінгі кезеңде қиялдың қарқынды қалыптасуы мен «жақын даму аймағы» феномені баланың мәдени тәжірибені өздігінен

қайта құра алуына жағдай жасайды; осы тұрғыдан ұйымдастырылған орта, ересек пен құрдастардың ынтымақтастығы, оқу-әрекет формалары шығармашылықтың табиғи өсу нүктесіне айналады [1], [7]. Сонымен қатар, отандық практикада ойын мен өнерге негізделген жұмыстардың, ата-анамен серіктестіктің, көркем білім мен зерттеушіліктің ықпалы кеңінен сипатталады [4].

ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕР: МӘДЕНИ-ТАРИХИ КӨЗҚАРАС ЖӘНЕ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ІС-ӘРЕКЕТ

Мәдени-тарихи теория тұрғысынан баланың шығармашылық белсенділігі әлеуметтік-мәдени тәжірибені ішкілендірудің және жаңа мағыналар құраудың ерекше формасы; мұнда ойын мен өнер «еркіндік кеңістігін» жасап, балаға қолжетімсіз мінез-құлық үлгілерін рөл, символ, қиял арқылы сынап көруге мүмкіндік береді [1]. Дамудың «жақын аймағы» ересек пен құрдастар тарапынан бағыттау (scaffolding) кезінде іске қосылып, бала өз деңгейінен бір саты жоғары менталдық және тілдік операцияларды орындай алады; бұл шығармашылықта жаңалыққа ашықтық, ассоциация құру, идеяны түрлендіру қабілетімен көрінеді [1], [7]. Қазіргі зерттеулер мектепке дейінгі жастағы креативтілік компоненттерін (еркіндік, елестету, түпнұсқалық, икемділік) дамытудың негізгі шарты – бай сенсорлық тәжірибе, символдық ойын, мағыналы қарым-қатынас және баланың бастамасын қолдайтын педагогикалық климат екенін көрсетеді [2].

ОЙЫН МЕН ӨНЕР СИНТЕЗІ: ЕРКІН ӘРЕКЕТ, ДРАМАТИЗАЦИЯ ЖӘНЕ «ЖҮЗ ТІЛ»

Ойын – мектепке дейінгі шақтың жетекші әрекеті, ал өнер – баланың ішкі күйін бейнелі тілдер арқылы (сызу, мүсіндеу, музыка, би, поэзия) өрнектеудің өрісті алаңы; осы екі кеңістіктің синтезі шығармашылықтың табиғи механизмі болып табылады. Драматизация мен қуыршақ театры интонация, мимика, қозғалыс пен сөзді біріктіріп, эстетикалық сезім мен креативті шешім қабылдауды дамытады; сахналық қойылымға дайындықта бала мәтінді бейімдеп, жаңа сюжет бұрылыстарын ұсынады, бұл – дивергентті ойлаудың практикалық көрінісі [4]. Реджо Эмилия философиясында «баланың жүз тілі» қағидаты бойынша әр бала идеяны өзіне тән кодтармен білдіреді; педагогтың міндеті – осы кодтарды мойындап, материалдық орта арқылы (шеберханалар, ателье, табиғи материалдар) зерттеу мен экспрессияға жағдай жасау [6]. Эмпириялық шолулар Реджо модельдерінің шығармашылыққа оң ықпалын сипаттайды және еркін экспрессияны қолдайтын сынып ортасының әсерін дәлелдейді [6].

МОНТЕССОРИ ТӘЖІРИБЕСІ: ЕРКІНДІК ШЕГІ, ҚҰРЫЛЫМ ЖӘНЕ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ

Монтессори педагогикасы «еркіндік + тәртіп» теңгерімі арқылы баланың дербестігін, зейінін, мақсатқа бағыттылығын қалыптастырады; дәл осы атрибуттар шығармашылық жұмыстың тұрақты негізін қалайды. Халықаралық зерттеулер Монтессори ортада оқитын балалардың шығармашылық әлеуетін бағалауда (мысалы, ЕРОС немесе Торренс негізіндегі бағалар) белгілі бір артықшылықтар байқалатынын, әсіресе оқу ортасының сапасы шешуші рөл атқаратынын көрсетеді [5]. Кейбір жұмыстарда Монтессори топтарының оқушылары салыстырмалы мектептермен салыстырғанда шығармашылық көрсеткіштер бойынша жоғары нәтиже бергені көрсетілген; дегенмен әсер көлемі контекст пен іске асыру сапасына тәуелді [5]. 2024 жылғы бір зерттеу де мектепке дейінгі жаста Монтессори бағдарламасының шығармашылық экспрессияға ықпалын Торренс өлшемдері (жылдамдық, түпнұсқалық, егжей-тегжей) арқылы салыстырмалы түрде оң динамикамен сипаттайды [8].

ЗЕРТТЕУШІЛІК ЖӘНЕ ҚҰРАСТЫРУШЫЛЫҚ ӘРЕКЕТ: ТАБИҒАТ, МАТЕРИАЛДАР ЖӘНЕ STEM-ЭСТЕТИКА

Балаларға ашық сұрақтар, табиғи материалдар, құрылыс-кубиктер, қайта өңделген заттармен жұмыс істеу мүмкіндігін беру – гипотеза ұсыну, бақылау, салыстыру, түрлендіру сияқты зерттеушілік дағдыларды іске қосады. Табиғат құбылыстарымен танысу, микро-бақылаулар, шағын тәжірибелер шығармашылық шешім іздеуді, бейнелеу мен әңгімелеу арасында ауысуды күшейтеді; ресейлік шолуларда табиғатпен танысу үдерісі шығармашылық дамуды прагматикалық және эстетикалық деңгейде қолдайтыны көрсетілген [9]. Қазақстандық материалдарда да қиялды «қолмен» ойнайтын ортада (жапсыру, мүсіндеу, құрастыру, ертегі ойлап табу) белсендірудің тиімді тәсілдері сипатталады; балаға күнделікті еркін сурет салу, «әңгіме салу», «ертегі аяқтау» сияқты тапсырмалар ұсынылады [4]. Мұндай әрекеттерде ересек адамның рөлі – нұсқауды минимумға жеткізіп, қауіпсіз шекараларды белгілей отырып, баланың бастамасын тіркеу және құжаттау (фото, қысқа жазба, баланың сөзі) арқылы рефлексия циклын құру.

ОЙЫН АРҚЫЛЫ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚТЫ ЖҮЙЕЛІ ДАМУ: ҰЛТТЫҚ КОНТЕКСТ ЖӘНЕ АТА-АНАМЕН СЕРІКТЕСТІК

Қазақстандық балабақша тәжірибесінде ұлттық ойындар, санамақ-жаңылтпаш, ертегі айту және сахналау баланың қиялын, тілін және эстетикалық талғамын табиғи мәдени ортада дамытады; бұл – шығармашылықтың мәдени-контекстік мазмұнын күшейтедін пәрменді арна. Практикалық кеңестер ата-ананың күн сайын балаға 1-2 әңгіме құратып, жұмбақ жасыртып, ертегіні бірге түрлендіруін, үйдегі «шағын шеберхананы»

ұйымдастыруды ұсынады [4]. Республикалық әдістемелік ұсынымдарда шығармашылыққа бағытталған сабақтарды ұзақ мерзімді жоспарға жүйелі енгізу, балалардың алғашқы көркем әсерлерін байыту, көркемдік-практикалық әрекетке тұрақты қолдау көрсету қағидаттары көрсетілген [3]. Сонымен қатар, педагогикалық басылымдарда ойынның танымдық белсенділікке, қиял мен ерікке әсері және «ойынсыз ақыл-ойдың қалыптасуы мүмкін емес» деген идеялар кеңінен насихатталады; бұл мектепке дейінгі кезеңдегі шығармашылықты қолдаудың идеологиялық негізін күшейтеді [10].

БАҒАЛАУ, КЕРІ БАЙЛАНЫС ЖӘНЕ ИНКЛЮЗИВТІ ОРТАДА БЕЙІМДЕУ

Шығармашылықты бағалау дәстүрлі «дұрыс/бұрыс» өлшемдерінен гөрі үдеріс пен прогреске назар аударуды талап етеді: идея саны (жылдамдық), идеялардың өзгешелігі (түпнұсқалық), түрлендіру (икемділік), егжей-тегжей (детальдау) сияқты сипаттамаларды сапалы сипаттамамен (портфолио, фотоқұжаттама, бала сөзі) ұштастырған жөн. Тестік құралдар (мысалы, Торренс) ғылыми-әдістемелік контексте пайдалы болса да, балабақшада оларды ойын жағдайында, қысымсыз және дамытушы кері байланыспен қолдану маңызды [2]. Инклюзивті сыныптарда тапсырмаларды саралау (баламалы материалдар, уақыт, шағын топ), визуалды тіректер, тактильді құралдар, дыбыстық-музыкалық экспрессияға мүмкіндік беру барлық балалардың шығармашылық қатысуын қамтамасыз етеді [7]. Мұндай ортада педагог «соттаушы» емес, «серіктес зерттеуші» рөлін атқарып, баланың бастамасын тіркеп, келесі қадамға жұмсақ нұсқау береді; бұл тәсіл Реджо Эмилия мен Монтессори практикасымен үйлеседі [5], [6], [8].

ҚОРЫТЫНДЫ

Мектепке дейінгі кезеңдегі шығармашылық – баланың танымдық, эмоциялық және әлеуметтік дамуының тоғысқан нүктесі. Теориялық негіздер (мәдени-тарихи парадигма) мен қазіргі әлемдік тәжірибе (Монтессори, Реджо) бірдей дәрежеде «еркін әрекет + қолдаушы құрылым + бай орта + құжаттау» тетік кешені тұрақты шығармашылық өсімнің шарты екенін көрсетеді. Қазақстандық контексте ұлттық ойындар мен отбасылық серіктестік, табиғи және қалдық материалдарды кеңінен қолдану, драматизация мен зерттеушілікті біріктіру баланың қиялын, дивергентті ойлауын, өзіндік өнім жасауын қуатты түрде ынталандырады. Бағалау мен кері байланыс үдерісінің балаға бағытталуы, инклюзивтілік қағидаттарын ұстану әрбір балаға өз «жүз тілін» еркін сөйлеуге мүмкіндік береді. Осылайша, шығармашылықты дамыту жолдары оқу бағдарламасының формалды бөлігінен тыс, балабақшадағы күнделікті өмір мен қарым-қатынастың өзегіне айналғанда ғана тұрақты және мағыналы нәтижелер береді

[1], [3], [4], [5], [6], [7], [8].

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Касвинов, С. Г. **Система Выготского** (Выготский және оқыту-даму жүйесі туралы шолу, PDF). Қолжетімділік: https://lchc.ucsd.edu/MCA/Mail/xmcamail.2013_10.dir/pdfz4p5zrsHuE.pdf lchc.ucsd.edu
2. Рудина, Е. Е. **Развитие творческих способностей детей дошкольного возраста**. *CyberLeninka*. Қолжетімділік: <https://cyberleninka.ru/article/n/razvitie-tvorcheskih-sposobnostey-detey-doshkolnogo-vozrasta> КиберЛенинка
3. **«Балалардың шығармашылық қабілеттерін қалыптастырудың формалары»** (Әдістемелік ұсынымдар, «Мектепке дейінгі балалық шақ» Республикалық орталығы, PDF). Қолжетімділік: https://irrd.kz/sites/irrd.kz/uploads/docs/metodicheskie_razrabotki/kaz/7MR_po_form_tvor_sposob.pdf irrd.kz
4. **Мектеп жасына дейінгі баланың шығармашылық дамуы**. *Bilimland.kz* (мақала). Қолжетімділік: <https://bilimland.kz/kk/news-articles/articles/mektep-zhasyna-deyingi-balalardyn-shyh-armashylyq-damuy> Bilimland
5. Fleming, D. J. **The Montessori Model and Creativity**. *ERIC/PDF*. Қолжетімділік: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1234751.pdf> ERIC
6. Heckman, J. J., et al. **Evaluation of the Reggio Approach to Early Education**. *NIH/PMC*. Қолжетімділік: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC6052802/> PMC
7. Герасимова, В. С. **Развитие творческих способностей в дошкольном возрасте**. *CyberLeninka*. Қолжетімділік: <https://cyberleninka.ru/article/n/razvitie-tvorcheskih-sposobnostey-v-doshkolnom-vozraste> КиберЛенинка
8. Calderon, A. S. **The Impact of Montessori Education on Creative Expression of Preschoolers**. *Research and Advances in Education* (мақала сипаттамасы). Қолжетімділік: <https://www.paradigmpress.org/rae/article/view/1264> paradigmpress.org

*Ескертпе: мәтінде дереккөздерге сілтемелер нөмірленген жақшамен белгіленді (мыс., [3], [6]).

ҚМ АА Куәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimger.kz** Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.